

РЕЦЕНЗИРАНО: 14.10.2022, 16.10.2022

Лукијан и Хомер: рецепцијата на Хомер во *Вистинска приказна*

Светлана Кочовска-Стевовиќ

Институт за класични студии
Филозофски факултет – Скопје, УКИМ
svetlana.kocovska@fzf.ukim.edu.mk

АПСТРАКТ

Целта на овој прилог е да ја истражи рецепцијата на Хомер и на Хомеровите епови во делото *Вистинска приказна* од Лукијан од Самосата. Примарниот интертекст на делото е епизодата од *Одисеја* (*Od.* 9. 39–12. 453) во која Одисеј на гозбата кај Алкиној им ја раскажува на Фајачаните приказната за своето необично патување: нараторот во *Вистинска приказна*, именуван исто како и авторот на делото, Лукијан, раскажува дека тргнал на патување по море за време на кое, носен од ветрови и бури, посетил многу места населени со необични форми на живот, а во еден миг, исто како и Одисеј, се нашол во подземниот свет. Делото изобилува со референции на Хомер и со пародични алузии на сцени и епизоди главно од *Одисеја*, но и од *Илијада*. Овие интертекстуални постапки се најбројни во описот на престојот на нараторот на Островот на Блажените (*Luc.* *VH* 2. 5–35), каде што престојуваат сенките на Хомер и на неговите книжевни херои. Средбите на нараторот со Хомер и со неговите херои не го рефлектираат само односот на Лукијан кон Хомер туку и кон неговата биографска и критичка рецепција. Во делото Лукијан го обвинува Хомер дека е лажго и се подбива со неговите биографи и критичари поради нивната тенденција да измислуваат приказни и да посветуваат внимание на безначајни нешта.

Клучни зборови: *Лукијан од Самосата, Вистинска приказна, Хомер, Илијада, Одисеја, рецепција*

Лукијан од Самосата е несекојдневен автор по многу нешта. Впечатокот за неговата несекојдневност се должи, пред сè, на фактот што во неговиот книжевен опус, кој е импресивен и по обем и по хетерогеност, е видлива интенцијата за пародично вкрстување на жанровите и за создавање на експериментални книжевни варијации, кои тешко можат да се вклопат во жанровскиот репертоар на епохата во којашто се создадени. Парадигматичен во оваа смисла е романот *Вистинска приказна* (*Ἀληθῆ διηγήματα*), кој од книжевните теоретичари е дефиниран како жанровски хибрид во кој се измешани елементи на авантуристички роман, менипска сатира, научна фантастика и пародија¹. Романот изобилува со реминисценции и пародични алузии и трансформации на сцени и епизоди од поетски, историографски и философски дела создадени од автори што понекогаш се наведени по име, а понекогаш од читателот се очекува сам да ги препознае². Преку бројните референции на туѓи дела Лукијан води полемички интонирани дијалози со традицијата. Овие дијалози тој му ги најавува на читателот во уводниот дел од романот, во кој вели дека сè што раскажал подбивно алудира на некого од старите поети, историографи и философи, кои напишале многу необични и чудни приказни: *...καὶ τῶν ἱστορουμένων ἕκαστον οὐκ ἀκωμωδῆτως ἦνικται πρὸς τινὰς τῶν παλαιῶν ποιητῶν τε καὶ συγγραφέων καὶ φιλοσόφων πολλὰ τεράστια καὶ μυθώδη συγγεγραφότων* (Luc. VH 1. 2)³. Носител на значењето на концептот „пародија“ во овој навод се предикатот ἦνικται (од *αἰνίσσομαι* ‘загатнувам’, ‘зборувам во загатки’, ‘загатливо упатувам на нешто’) и литотата *οὐκ ἀκωμωδῆτως* (lit. ‘не неподбивно’)⁴. Со тоа што Лукијан ја претставува својата приказна како *αἰνιγμα*⁵, загатка, или како низа од прикриени навестувања што упатуваат на приказните на старите поети, историографи и философи, тој го повикува читателот да ги протолкува елементите од неговата приказна како еден вид знаци што упатуваат на други, туѓи поетски, историографски и философски текстови. Највпечатлив од сите дијалози што Лукијан ги води со претходниците е неговиот дијалог со Хомер, што, со оглед на творечката епоха на којашто ѝ припаѓа, е очекувано.

Односот на Лукијан кон Хомер во *Вистинска приказна* може да се истражува преку бројните реминисценции и пародични алузии и трансформации

¹ Види, на пример, Ѓорѓиева Димова (2020), 96.

² За алузиите кај Лукијан, види Householder (1941); Bouquiaux-Simon (1968); Anderson (1976).

³ ...сите приказни што ги раскажав се помалку или повеќе подбивна пародија на писанијата на старите поети, историографи и философи, кои оставија зад себе многу необични и чудни приказни. Преводот на овој и на сите други цитати од *Вистинска приказна* (понатаму во текстот ВП) е преземен од: Лукијан од Самосата, *Вистинска приказна*, превод од старогрчки јазик и белешки: Светлана Кочовска-Стевовиќ, поговор Марија Ѓорѓиева Димова, Или-Или, Скопје, 2020.

⁴ Види Dane (1988), 67–82; Georgiadou, Larmour (1998), 23.

⁵ Ní Mheallaigh (2014), 207.

на сцени и епизоди главно од *Одисеја*, но и од *Илијада*, и преку експлицитни референции на Хомер. Првата експлицитна референција на Хомер се среќава уште во уводниот дел од *Вистинска приказна* (Luc. VH 1. 1–4), кој во делото има функција на пролог. Во него Лукијан на имплицитен начин го прогласува Хомер за родоначалник на книжевниот жанр во кој самиот тој се впуштил и за мајстор за груби шеги. Пред да му ги додели овие две не многу ласкави титули, Лукијан ја открива својата авторска интенција и го коментира жанрот: напишал книга што ќе им биде привлечна на читателите не само поради необичната тема, духовитиот начин на обработка и поради тоа што во неа шарените лаги на убедлив начин се прикажани како да се вистина (*ψεύσματα ποικίλα πιθανῶς τε καὶ ἐναλήθως ἐξετηνόχαμεν*, *ibid.* 2) туку и поради тоа што сè што раскажал е пародија на старите поети, историографи и философи, кои напишале необични и чудни приказни; такви приказни пишувале Ктесија од Книдос и Јамбул – Ктесија напишал книга за Индија и за тоа што го има таму, иако сите тие работи за кои пишувал ниту некогаш ги видел, ниту, пак, чул за нив од некого на когошто може да му се верува⁶, а Јамбул пишувал необични работи за земјите покрај Големото Море⁷, кои е познато дека се лага. Родоначалник на овој книжевен жанр, вели натаму Лукијан, и мајстор за такви груби шеги (*ἀρχηγός δὲ αὐτοῖς καὶ διδάσκαλος τῆς τοιαύτης βωμολοχίας*, *ibid.* 4) е *Хомеровиот Одисеј*, кој на сонародниците на Алкиној им раскажува за ветрови затворени во вреќа, за еднооки суштества, човекојадци и за некакви дивјаџи, за многуглави суштества и за преобразбите на неговите другари до кои дошло поради магични пијалаџи. Тој ги лаже неуките Фајачани со многу вакви приказки (Лукијан од Самосата, *Вистинска приказна*, стр. 7)⁸. Иако цел на негативна карактеризација овде е Одисеј, а не Хомер, Лукијан имплицитно му го товари на Хомер она за коешто експлицитно го обвинува Одисеј: од читателот се очекува да сфати

⁶ Книгата за Индија на Ктесија е *Историја на Индија* (Ἰνδικά). Врз основа на зачуваните фрагменти од ова дело е познато дека тоа изобилувало со фантастични елементи: луѓе што напладне легнуваат на земја, ги подигнуваат своите огромни стапала нагоре и со нив си прават сенка; луѓе што имаат толку големи уши што можат да ги користат за да се покријат со нив; луѓе со опашки или со кучешки глави; птици со големина на волци, кои имаат лавовски шепи итн. Ктесија никогаш ја немал посетено Индија, но, бидејќи работел како лекар на дворот на Артаксеркс II, имал можност, ретка за еден Грк, да се среќава со луѓе што патувале таму. Описите на Ктесија се темелеле врз раскажувањата на овие луѓе. Види Nichols (2011), 18–21.

⁷ Делото на Јамбул било утописки роман во кој авторот го опишал своето патување на т.н. Остров на Сонцето. Кус преглед на содржината на овој роман има во *Историска библиотека* (Βιβλιοθήκη ἱστορική) на Диодор Сикулски (Diod. II. 55–60). И ова дело, исто како и споменатото дело на Ктесија, изобилувало со фантастични елементи.

⁸ *ἀρχηγός δὲ αὐτοῖς καὶ διδάσκαλος τῆς τοιαύτης βωμολοχίας ὁ τοῦ Ὀμήρου Ὀδυσσεύς, τοῖς περὶ τὸν Ἀλκίνοον διηγουόμενος ἀνέμων τε δουλείαν καὶ μονοφάλλμους καὶ ὠμοφάγους καὶ ἀγρίους τινὰς ἀνθρώπους, ἔτι δὲ πολυκέφαλα ζῶα καὶ τὰς ὑπὸ φαρμάκων τῶν ἑταίρων μεταβολάς, οἷα πολλὰ ἐκεῖνος πρὸς ἰδιώτας ἀνθρώπους τοὺς Φαίακας ἐτεραπεύσατο* (Luc. VH 3).

дека Хомер, креаторот на лагите на Одисеј⁹, е родоначалник на книжевноста во којашто шарените лаги на убедлив начин се прикажуваат како да се вистина и дека Хомер, а не Одисеј, е мајстор за груби шеги¹⁰. Одлуката на Лукијан да го впери прстот во Одисеј, а не во Хомер, се чини дека се должи, пред сè, на неговата намера да постави паралела меѓу Одисеј и меѓу нараторот на неговата приказна¹¹ и свесно да го насочи вниманието на читателите кон епизодата од *Одисеја* во која Одисеј им го опишува на Фајачаните своето патување (*Od.* 9. 39–12. 453)¹², епизода што е примарниот интертекст на *Вистинска приказна*. Откако го насочува вниманието на читателите кон оваа епизода од *Одисеја*, Лукијан се оградува од претходниците сугерирајќи ѝ на својата читателска публика дека тој е подобар од претходниците затоа што неговата лага е многу почесна или поразумна (*πολὺν εὐγνωμονέστερον*) од туѓите лаги зашто тој, со тоа што признава дека лаже, всушност, ја кажува вистината, односно не лаже (...ἐπὶ τὸ ψεῦδος ἐτραπόμην πολὺν τῶν ἄλλων εὐγνωμονέστερον κἂν ἐν γὰρ δὴ τοῦτο ἀληθεύσω λέγων ὅτι ψεύδομαι, *Luc.* *VH* 1. 4)¹³. Идентична релација меѓу неговата сопствена лага и лагите на претходниците Лукијан поставува и подолу во текстот, во делот од романот во кој неговиот наратор, именуван исто како и него, во земјата на безбожниците ги среќава споменатиот Ктесија од Книдос и историографот Херодот; на ова имагинарно место, кое во романот е пандан на христијанскиот пекол, двајцата автори отплаќаат посурови казни од сите други „грешници“ поради тоа што лажеле; додека ги гледал, вели Лукијан, полагал големи надежи во својата иднина затоа што знаел дека самиот не кажал ниту една лага (*Luc.* *VH* 2. 31, *ВП*, стр. 74–75).

Интенцијата на Лукијан од својот наратор да создаде „нов Одисеј“¹⁴ и со тоа да влезе во еден вид книжевен двобој со Хомер, најголемиот авторитет на неговото време, е видлива уште при првиот прочит на делото. Епизодата од *Одисеја* во која Одисеј на гозбата кај Алкиној им раскажува на Фајачаните за своето патување (*Od.* 9. 39–12. 453), кон којашто Лукијан го насочува вниманието на читателите во прологот, е примарниот интертекст на неговата *Вистинска*

⁹ Лукијан немал сомнеж дека Хомер е автор на *Одисеја*. Види *Luc.* *VH* 2. 20.

¹⁰ Оваа имплицитна негативна карактеризација на Хомер Лукијан на помалку заобиколен начин ја изложил во дијалогот *Љубител на лаги* (*Φιλοψευδής*), во кој еден од ликовите го обвинува Хомер за истото за коешто во *Вистинска приказна* е обвинет Одисеј: во дијалогот Хомер, а не Одисеј, е претставен како *φιλοψευδής* ‘љубител на лаги’ од истиот ранг како Херодот и споменатиот во *Вистинска приказна* Ктесија од Книдос.

¹¹ Georgiadou, Larmour (1998), 56.

¹² Види Хомер, *Одисеја*, од старогрчкиот оригинал превел и препеал Михаил Д. Петрушевски, Магор, Скопје, 2008, стр. 101–182.

¹³ ...моите лаги се многу почесни од лагите на другите поради едно: со тоа што признавам дека лажам, ја, всушност, ја кажувам вистината (*ВП*, стр. 7).

¹⁴ Kim (2010), 142.

приказна. Нараторот во романот, имено, исто како и Одисеј во оваа епизода од *Одисеја*, раскажува дека тргнал на патување по море, на кое, носен од ветрови и бури, посетил бројни места населени со необични форми на живот, а во еден миг, исто како и Одисеј, се нашол во светот на мртвите. На својот наратор Лукијан му ја доделил истата двојна улога што Хомер му ја доделил на Одисеј: тој во исто време е и патник и раскажувач на приказни за своето патување¹⁵. Природна импликација на интенцијата на Лукијан да направи пародија од оваа епизода од *Одисеја* се бројните реминисценции и пародични алузии на сцени од *Одисеја*, но, како што ќе видиме подолу, и од *Илијада*. Овие интертекстуални постапки се присутни во помала или поголема мера речиси во сите епизоди во романот, но нивното присуство е највпечатливо во епизодата во којашто нараторот го опишува својот престој на Островот на Блажените (Лус. *VH* 2. 5–31). Пред да преминеме кон подетална анализа на оваа епизода, ќе се осврнеме на алузиите и на другите интертекстуални постапки што Лукијан ги применува во епизодите што ѝ претходат на оваа епизода.

На самиот почеток од Лукијановата одисеја, Лукијан, сега веќе не како автор, туку како наратор, нè известува дека со себе повел педесет другари со ист нарав како неговиот и го најмил најдобриот кормилар (Лус. *VH* 1. 5). Екипажот на Лукијан, според ова, заедно со него и со кормиларот, броел педесет и двајца патници, исто толку колку што во *Одисеја* кралот Алкиној предлага да го придружуваат Одисеј кога откај Фајачаните ќе тргне кон Итака: *...а во него [sc. во коработ] момчаџи педесет и два / нека се изберат низ град и инаку најарни што се (Od. 8. 35–36, Одисеја, стр. 121)*. Улогата на кормиларот во одисејата на Лукијан е споредна исто како и во *Одисеја*: коработ на Лукијан, исто како и тој на Одисеј, е носен од сили што кормиларот, и покрај тоа што е најдобар (*κυβερνήτην τὸν ἄριστον*, Лус. *VH* 1. 5), не може да ги контролира. Кога Лукијан со сопатниците пристигнува на првата станица од своето патување, избира триесетмина луѓе (*ἀπεκρίναμεν ... τριάκοντα*, *ibid.* 1. 6) да го чуваат коработ, а дваесетмина, меѓу кои и самиот тој, тргнуваат да ја истражат внатрешноста на непознатиот остров. Ова е евокација на сцената од *Одисеја* во која Одисеј им раскажува на Фајачаните дека, кога стигнал во земјата на Латофагите, избрал двајца мажи (*ἄνδρε δύω κρίνας*, *Od.* 9. 90) за да извидат какви луѓе живеат таму. Лукијан не избрал двајца, туку дваесетмина за да го истражат островот на кој, како што ќе увидат подоцна, живее необичен вид винова лоза: суштества што од слабините нагоре се жени, а долниот дел од телото им е стебло од винова лоза; двајца од сопатниците на Лукијан водат љубов со овие хибридни жени, по што остануваат врзани за нив и вечно заробени на островот. На последната станица од патувањето Лукијан и дружината наидуваат на сличен тип хибридни суштества со женски карактеристики – жени со магарешки копита

¹⁵ Види Bompaigne (1958), 669–672; Mal-Maeder (1992), 127–128; Kim (2010), 143.

што се прехрануваат со туѓинците што им доаѓаат во посета (Luc. VH 2. 46). На островот на овие хибридни жени Лукијан гледа како на земјата лежат коски и черепи од многу мажи (*ὄρω πολλῶν ἀνθρώπων ὄστᾶ καὶ κρανία κείμενα*, *ibid.* 46), сцена што го евоцира описот на Кирка на местото каде што живеат сирените: *а наоколу голем куп коски / лежат од скапани мажи, а кожата крај нив им гнијат* (*Od.* 12. 45–46, *Одисеја*, стр. 186). Двата типа хибридни жени што Лукијан ги среќава на првата и на последната станица од неговото патување се реминисценција на сирените од *Одисеја* (*Od.* 12. 39–46), кои се архетип за жени што прво го привлекуваат својот плен, а потоа го убиваат. Откако губи двајца од своите сопатници на островот на првиот тип хибридни жени, Лукијан е пресретнат и заробен од мажи што јаваат на големи мршојади на кои секое перо им е *подолго и пошироко од катарката на еден голем товарен кораб* (*νεῶς γὰρ μεγάλης φορτίδος ἴστω ἕκαστον τῶν πτερῶν μακρότερον καὶ παχύτερον φέρουσι*, Luc. VH 1. 11, ВП, стр. 14). Овој опис на перјата на мршојадите е пародична алузија на описот на стапот на Киклоп од *Одисеја*: *...ко катарка нам ни се виде / голема што е, за кораб со дваесет веслачи в него, / товарен широк, црн што ја минува велјана бездна; / толкав по должина бил, по дебелина навидум толкав* (*Od.* 9. 322–325, *Одисеја*, стр. 144). Кога стигнува на Месечината, Лукијан е сведок и учесник во една војна меѓу Селенитите, жителите на Месечината, и Хелиотите, жителите на Сонцето (Luc. VH 1. 13–20). Описот на оваа битка е очигледна пародија на описите на битки што се среќаваат во античката историографија, но во него се присутни и хомерски елементи, и тоа од *Илијада*. На едно место во овој опис има една експлицитна референција на Хомер. Во духот на толкувачите на Хомер, Лукијан на читателот му нуди „рационално“ објаснување на сцената од *Илијада* (*Il.* 16. 458–461) во која, откако синот на Севс и Европа, Сарпедон, е убиен од Патрокле, се вели дека Севс (...) *крвави капки од дожд на земјата пуштил* (*Илијада*, стр. 284). Лукијан нуди објаснување на оваа поетска слика кај Хомер на следниот начин: *Врз земјата се излеа толку многу крв што ми се чини дека горе на небото се случила некоја ваква слична работа тогаш кога Хомер претпоставил дека Севс пратил дожд од крв поради смртта на Сарпедон*, ВП, стр. 21)¹⁶. Ова е првата референција на Хомер во описот на одисејата на Лукијан и воедно првото навестување на нараторот дека тој не е само раскажувач туку дека е и експерт за хомерска критика¹⁷. На критичката и интерпретативната рецепција на Хомер Лукијан ќе ѝ се наврати подоцна кога на Островот на Блажените ќе се сретне со сенката на Хомер. На самиот крај од епизодата во која ја прави оваа интерпретативна дигресија, Лукијан раскажува дека Ендимион, кралот на Селенитите, му понудил да остане на Месечината, ветувајќи му дека ќе му го даде за маж својот син зашто на

¹⁶ *πολὸν δὲ καὶ εἰς τὴν γῆν κατέσταζεν, ὥστε με εἰκάζειν, μὴ ἄρα τοιοῦτον τινὸς καὶ πάλαι ἄνω γενομένου Ὀμηρος ὑπέλαβεν αἵματι ὕσαι τὸν Δία ἐπὶ τῷ τοῦ Σαρπηδόνοσ θανάτῳ* (Luc. VH 1. 17).

¹⁷ Georgiadou, Larmour (1998), 114.

Месечината нема жени (*καὶ ὁ μὲν ἠξίου μείναι τε παρ' αὐτῶ καὶ κοινωνεῖν τῆς ἀποικίας, ὑπισχνούμενος δώσειν πρὸς γάμον τὸν ἑαυτοῦ παῖδα· γυναῖκες γὰρ οὐκ εἰσὶ παρ' αὐτοῖς*. Luc. *VH* 21). Оваа сцена е пародична алузија на две сцени од *Одисеја*: сцената во која Алкиној бара од Одисеј да остане кај него и му ја нуди раката на Навсикаја (*Od.* 7. 311–312)¹⁸ и сцената во која Одисеј им раскажува на Фајачаните дека и Калипсо и Кирка побарале од него да остане кај нив и да им стане маж (*Od.* 9. 29–32)¹⁹. Исто како и Одисеј во овие две сцени од *Одисеја*, Лукијан не се откажува од своето патување. По пловидба од еден ден и една ноќ, пловејќи надолу, стигнува во Лихнополис или Светлоград (*VH* 1. 29, ВП, стр. 30–31). Описот на овој град во неколку елементи наликува на описот на Одисеј на царството на мртвите од единаесеттото пеење на *Одисеја*: и Лукијан и Одисеј стигнуваат, секој на својата имагинарна дестинација, по пловидба што не е придружена со бури (*Od.* 11. 7), обајцата пловат еден ден (*ibid.* 11. 11), обајцата стигнуваат приквечер (*ibid.* 11. 12) и обајцата таму среќаваат нешто што ги врзува за дома: Одисеј ја среќава и разговара со својата мајка (*ibid.* 11. 141–224), а Лукијан ја среќава и разговара со својата домашна светилка (Luc. *VH* 1. 29, ВП, стр. 31).

Во втората поголема тематска целина од *Вистинска приказна* Лукијан го опишува својот престој во утробата на еден огромен кит (Luc. *VH* 1. 30–2. 1). Самата идеја да го доведе нараторот во утробата на кит е, веројатно, пародија на Платоновата пештера (Pl. *Rep.* 508A–509B; 516A), но и на пештерите на киклопите и на Калипсо од *Одисеја*. Средбата на Лукијан и на неговата дружина во утробата на китот со Скинтар, во македонскиот превод Нурко (ВП, стр. 38)²⁰, и со неговиот син (Luc. *VH* 1. 33–37) е алузија на средбата на Одисеј со свињарот Евмај (*Od.* 14). Лукијан и дружината, пред да се сретнат со Скинтар, слушаат лаеж на куче (Luc. *VH* 1. 32), што ја евоцира сцената од *Одисеја* во која Одисеј, пред да се сретне со Евмај, бил дочекан од кучиња: *пците, пак силно лаејќи, го видоа вчас Одисеја / и туку стрчаа овје гласејќи...* (*Od.* 14. 29–30, *Одисеја*, стр. 211); Лукијан и дружината ги здогледуваат Скинтар и неговиот син како работат во градина, слично како што Одисеј го здогледува Евмај како седи во тремот: *Овега в тремот го нашол кај седи, а ограда онде / среде прекрасниот двор, на сосема прегледно место, / красна и голема, сета наоколу...* (*ibid.* 14. 5–7, *Одисеја*, стр. 211); Скинтар прв им се обраќа, исто како што во *Одисеја* Евмај прв му се обраќа на Одисеј (*ibid.* 14. 37–47); Скинтар ги води во куќата и, пред да ги пра-

¹⁸ ...*κέρκα ми ти да ја земеш и зет да те викам јас тебе, / овде да останеш ти, ќе ти дадам јас куќа и имот...* (*Одисеја*, стр. 117).

¹⁹ *Онде ме држела, баш, сред божицине дивна Калипса, / во издлабените пешти, пожелвајќи маж да ѝ бидам; / вака, пак, исто и Кирка ме задржувала в домон, / врашката таја Ајајка, пожелвајќи маж да ѝ бидам* (*ibid.* стр. 137).

²⁰ *Σκίνθαρος* е име што не е потврдено во старогрчката ономастика. Најверојатно е изведено од именката *σκίνθος* 'нуркач'.

ша кои се, им принесува храна и им точи вино, слично како Евмај во *Одисеја*: *Ај, ела в колиба, старче, да појдеме, за да се и ти / самиот поткрепиш с' хлеб и со вино и наситиш душа, / та да ми кажеш од кај си и колку си претрпел јадој* (*ibid.* 14. 45–47); Скинтар им раскажува дека има лоши и насилни соседи и земјаци, исто како што Евмај му раскажува на Одисеј за просците на Пенелопа (*ibid.* 14. 81–106). Набргу по средбата со Скинтар, Лукијан и дружината влегуваат во бој со насилните жители на китот (Luc. *VH* 1. 35–39). Овој бој е алузија на борбата на Одисеј и Телемах со просците на Пенелопа (*Od.* 18). Лукијан победува во бојот, исто како што Одисеј победува во својот бој. По еден подолг период на безгрижен живот во утробата на китот, „новиот Одисеј“ е сведок на поморска битка меѓу натприродни суштества што пловат на големи острови²¹. Натприродните суштества што пловат на островите се опишани како суштества што во сè личат на луѓе, освен во косата, која им е разгорен оган (*πάντα ἑοικότες ἀνθρώποις πλὴν τῆς κόμης: αὐτὴ δὲ πῦρ ἦν καὶ ἐκάετο*, Luc. *VH* 1. 40). Описот на косите на овие суштества е алузија на описот на шлемот и штитот на Диомед од *Илијада*: *од шлемот и штитот* [*sc.* на Диомед] *неуморен огон му горел* (*Il.* 5. 4, *Илијада*, стр. 95). Бегството од утробата на китот, пак, на крајот од епизодата во која е опишан престојот на Лукијан во утробата на китот (Luc. *VH* 2. 1–2), е пародија на бегството на Одисеј од пештерата на Полифем. За да излезат од утробата на китот, Лукијан и неговите сопатници ја палат шумата во китот; огнот што ја предизвикува смртта на морскиот циџач е аналогија на зажарениот маслинов стап со кој Одисеј му го прободува окото на Полифем (*Od.* 9. 319–395, *Одисеја*, стр. 144–145). Убиството на китот, оттаму, е аналогно на ослепувањето на Полифем: исто како што ослепувањето на Полифем го ослободува Одисеј од пештерата на киклопите, така убиството на китот ги ослободува Лукијан и неговите сопатници од утробата на китот. По бегството, Лукијан и неговите другари доаѓаат на мал и ненаселен остров на кој застрелуваат два бика (Luc. *VH* 2. 3). Оваа сцена е алузија на епизодата од *Одисеја* во која другарите на Одисеј на островот Тринакија ги убиваат говедата на Хелиј Хиперион (*Od.* 12. 262–398, *Одисеја*, стр. 190–193). Исходот од овие убиства е различен: поради колењето на говедата, Одисеј останува сам зашто Севс ги казнува неговите другари со смрт, а Лукијан и другарите набргу по убиството на биковите пристигнуваат на Островот на Блажените.

Референциите на Хомер и пародичните алузии и реминисценции на епизоди и сцени главно од *Одисеја* се најбројни и најлесно препознатливи во епизодата од *Вистинска приказна* во која нараторот го опишува својот престој на Островот на Блажените (Luc. *VH* 2. 5–29, *ВП*, стр. 49–73). Оваа епизода е

²¹ Идејата за острови што пловат Лукијан ја „позајмил“ од Херодот (Her. 1.156), кој пишува дека Египќаните раскажувале дека островот Хемис (Χέμις) во Египет бил подвижен. Види *Херодотова историја*, стр. 176.

трансформација на епизодата од *Одисеја* во која Одисеј им го опишува на Фајачаните својот престој во царството на мртвите (*Od.* 11). Островот на Блажените (*νῆσος τῶν Μακάρων*) е пандан на Елисејското Поле на кое во *Одисеја* Протеј му претскажува на Менелај дека ќе биде испратен од боговите по неговата земска смрт (*Od.* 4. 561–568)²². Со Островот на Блажените, исто како и со Елисејското Поле, владее Радамант, таму е вечна пролет, и единствениот ветер што дува е сефирот (...*ἄρχοι δὲ ὁ Κρής Ραδάμανθυς (...)* αἰεὶ γὰρ παρ' αὐτοῖς ἔαρ ἐστὶ καὶ εἰς ἄνεμος πνεῖ παρ' αὐτοῖς ὁ ζέφυρος, *Luc.* *VH* 6–12). Во описот на островот има и елементи што Лукијан ги презел од описите на градините на Алкиној (*Od.* 7. 112–132) и на Олимп (*ibid.* 6. 46). Виновата лоза на островот, вели наракторот, носи род дванаесет пати годишно, а калинките, јаболкниците и другите овошни дрвца раѓаат тринаесет пати годишно (*Luc.* *VH* 2. 13), исто како што во *Одисеја* од крушите, од калинките и од другите овошни плодови во градините на Алкиној ...*никогаш плод не исчезнува, ниту се губи, / ниту во зима, ни лете, сва година* (*Od.* 7. 117–118, *Одисеја*, стр. 113). Во градините на Алкиној има два извори (*Od.* 7. 129), а на Островот на Блажените има триста шеесет и пет, а, освен извори со вода, таму има и извори со мед, реки со мирисливо масло, со млеко и со вино (*Luc.* *VH* 2. 13). Слично како што на Олимп ...*везден блажените бози се веселят вечно* (*Od.* 6. 46, *Одисеја*, стр. 102), така на Островот на Блажените постојано се слуша цагор што доаѓа од некоја гозба (*ibid.* 2. 5). Гозбата се одржува на поле што се вика Елисиско или Елисејско (*Ἠλύσιον πεδῖον*). На оваа гозба најмногу се пеат еповите на Хомер, а меѓу бројните присутни е и Хомер, кој лежи веднаш до Одисеј (*ἀδεῖται δὲ αὐτοῖς τὰ Ὀμήρου ἔπη μάλιστα: καὶ αὐτὸς δὲ πάρεστι καὶ συνενωχεῖται αὐτοῖς ὑπὲρ τὸν Ὀδυσσεῖα κατακείμενος.* *Luc.* *VH* 2. 15). Оваа книжевна слика – сенките на Хомер и на Одисеј пируваат заедно со сите останати и ги слушаат еповите на Хомер – е реминисценција на сцената од *Одисеја* во која Одисеј на дворот на Алкиној го слуша славниот пејач Демодок како пее за кавгата меѓу него и Ахил (*Od.* 62–83, *Одисеја*, стр. 122–123). Од сите маркантни праведници што се присутни на гозбата Лукијан за свој соговорник го избира токму Хомер. Му приоѓа и му поставува неколку прашања: од каде е, дали е автор на стиховите за кои постои сомнеж дека се негови, зошто ја почнал *Илијада* токму со гневот и дали е вистина тоа дека *Одисеја* ја напишал пред *Илијада*. Во овој имагинарен разговор (*Luc.* *VH* 2. 20), како што забележува Рабо²³, Лукијан не се поставува од позиција на автор, туку од позиција на толкувач и коментатор. Не му приговара на Хомер за шарените

²² *Не ти е судено, тебе, Менелају, питомче Севсов, / во коњопасниот Арг да умреш и судбина стигнеш, / туку в Елисејското поле и в крајземја, зар, ќе те пратат / бесмртниците тебе, кај русион Радамантиј, / каде што најлесен живот си љузено имаат везден: / ниту им снежи, ни зима е многу, ни некогаш бура, / туку од шумниот Сефир ветерчиња за да им дуфкаат / ним Океанот им праќа за љузено да ги лади* (Хомер, *Одисеја*, стр. 77).

²³ Рабо (2005), 267.

лаги што на убедлив начин ги прикажал како да се вистина, туку му поставува прашања за кои во антиката не постоел единствен став, а се врзани за теми што имале централно место во античката критичка и интерпретативна рецепција на Хомер. Предмет на подбив не е Хомер, како во уводниот дел од текстот, туку неговите биографи, издавачи и коментатори. Први на удар се биографите¹⁴, кои во отсуство на сигурни податоци предизвикувале контроверзии измислувајќи различни приказни за животот на поетот. Лукијан измислува своја приказна за три горливи теми во античките биографии на Хомер – родниот град на поетот²⁵, неговото вистинско име и потеклото на името „Хомер“. Сенката на Хомер лично му го открива на Лукијан својот „вистински“ идентитет, раскажувајќи му дека не е роден во ниту еден од градовите што ги спомнуваат биографите, туку дека е од далечниот Вавилон, дека се родил како Тигран, а дека подоцна, кога бил заложник кај Хелените, му го промениле името во Хомер (*τά τε ἄλλα ἐπυνθανόμεν καὶ ὄθεν εἶη. τοῦτο γὰρ μάλιστα παρ' ἡμῖν εἰσέτι νῦν ζητεῖσθαι. ὁ δὲ οὐδ' αὐτὸς μὲν ἀγνοεῖν ἔφασκεν ὡς οἱ μὲν Χῖον, οἱ δὲ Σμυρναῖον, πολλοὶ δὲ Κολοφώνιον αὐτὸν νομίζουσιν: εἶναι μέντοι γε ἔλεγεν Βαβυλώνιος, καὶ παρὰ γε τοῖς πολίταις οὐχ Ὀμηρος, ἀλλὰ Τιγράνης καλεῖσθαι: ὕστερον δὲ ὀμηρεύσας παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἀλλάξαι τὴν προσηγορίαν Luc. VH 2. 20)*²⁶. Шарената лага на Лукијан дека Хомер е од Вавилон е пародија на бројните измислени приказни за родниот град на поетот, меѓу кои имало и такви, како тие на Аристодем од Ниса и Александар од Паф, во кои се тврдело дека Хомер бил роден во Рим²⁷

¹⁴ Татијан во Беседата до Хелените наведува список од 16 биографи на Хомер: Теаген од Региј, Стесимброт од Тасос, Антимах од Колофон, Херодот од Халикарнас, Дионисиј од Олинг, Ефор од Кума, Филохор од Атина, Мегаклид, Хамајлон, Зенодот, Аристофан, Калимах, Кратес, Ератостен, Аристарх и Аполодор (*Tat. Orat. ad Graec.* 31). Денес е зачуван еден неформален корпус од десетина текстови од римскиот и рановизантискиот период, познат под насловот *Животописи на Хомер* (види *Homeric Hymns, Homeric Apocrypha, Lives of Homer*, edited and translated by Martin L. West, Harvard University Press, Cambridge, MA, London, England, 2003, 296–457). Текстовите во овој корпус се одраз на постара биографска традиција зашто во нив се цитираат автори од 6 и 5 век пр. н. е.: Ферекид од Атина, Хеланик од Лезбос, Дамаст од Сигеј, Евагон од Самос, Горгија од Леонтина, Хипија од Елида, Стесимброт од Тасос и Антимах од Колофон.

²⁵ Во изворите најчесто се споменуваат седум градови како родно место на Хомер. Имињата на овие градови се среќаваат во епиграми, кои имаат повеќе варијанти. Една од нив гласи вака: *Ἐπτά πόλεις διερίζουσιν περὶ ῥίζαν Ὀμήρου, / Σμύρνα, Ρόδος, Κολοφών, Σαλαμίς, Ἴος, Ἄργος, Αθήναι.* (*App. Plan.* 298). *Седум градови спорат за родното место на Хомер, / Смирна, Родос, Колофон, Саламина, Иос, Аргос и Атина.* Во другите варијанти на епиграмот се споменуваат и градовите: Кима, Хиос, Пил и Итака, а меѓу градовите што во биографиите се наведуваат како родно место на Хомер се споменуваат и Микена, египетска Теба, дури на едно место и Рим.

²⁶ *Меѓу другото, го прашав и од каде е, укажувајќи му на тоа дека ова прашање кај нас е сè уште предмет на дебати. Ми рече дека е свесен за тоа дека некои мислат дека е од Хиос, други дека е од Смирна, а и дека има многумина такви што мислат дека е од Колофон. На крајот, ми кажа дека е од Вавилон. Тамошните жители него не го викале Хомер, туку Тигран. Подоцна, кога бил заложник кај Хелените, името му го промениле во Хомер (ВП, стр. 63–64).*

²⁷ *Anon. Vit. Rom.* 2.

или во египетска Теба (*sic!*)²⁸. Приказната дека бабилонецот Тигран го добил името Хомер зашто бил заложник не е целосна иновација на Лукијан, но се разликува од сличните приказни во деталите. Сите вакви приказни се темелат врз фонетското совпаѓање на името „Хомер“ (*Ὅμηρος*) и именката *ὄμηρος* ‘заложник’, а се разликуваат во деталите за наводното заложништво²⁹. Со оглед на тоа што Лукијан го направил Хомер бабилонец, се чинело логично да измисли дека паднал во заложништво кај Грците. Со оваа приказна Лукијан ја исмева тенденцијата на Хомеровите биографи да измислуваат различни приказни за наводното вистинско име на поетот³⁰ и за причините поради кои поетот бил преименуван во „Хомер“. Освен за потеклото и за името на Хомер, биографите измислувале приказни и за неговото наводно слепило, шпекулирајќи не само во однос на тоа дали бил или не бил слеп туку и дали се родил како слеп или ослепел подоцна³¹. Имало биографи што тврделе дека поетот го изгубил видот од сјајот на штитот на Ахил, други дека бил казнет со слепило од Хелена, која му се налутила зашто кажал дека го напуштила Менелај и побегнала со Парис³², а трети дека добил очна болест³³. Лукијан се обидува да ја затвори оваа тема со тврдењето дека тој лично со свои очи видел дека Хомер не е слеп (*ὅτι μὲν γὰρ οὐδὲ τυφλὸς ἦν, ὃ καὶ αὐτὸ περὶ αὐτοῦ λέγουσιν, αὐτίκα ἠπιστάμην ἑώρων γάρ, ὥστε οὐδὲ πυνθάνεσθαι ἐδεόμην, ibid.*)³⁴. Покрај биографите, во имагинарниот разговор меѓу Лукијан и Хомер предмет на критика се и александриските граматичари и толкувачите на Хомер. Испровоциран од тенденцијата на Сенодот, првиот издавач на Хомер според Суда, и на Аристарх да ја доведуваат во прашање автентичноста на многу Хомерови стихови, Лукијан отворено ги обвинува овие двајца граматичари за *ψυχρολογία* ‘празнословие’, ‘кажување празни зборови’, ‘кажување бесмислици’ (*ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἀθετουμένων στίχων ἐπηρώτων, εἰ ὑπ’ ἐκείνου εἶεν γεγραμμένοι. καὶ ὃς ἔφασκε πάντας αὐτοῦ*

²⁹ Хомер, според многу од неговите биографи, станал познат меѓу луѓето како *Ὅμηρος* зашто неговиот татко им бил даден на Персијците како *ὄμηρος* ‘заложник’ или затоа што самиот тој им бил даден како заложник на жителите на Хиос. Во науката, инаку, денес постои став дека името „Хомер“ (*Ὅμηρος*) е изведено од *ὄμοῦ* ‘заедно’ и *ἀραρίσκω* ‘врзувам’, ‘спојувам’. Според оваа етимологија, *ὄμηρος* значи ‘составувач’ и не е лично име, туку апелатив, сличен на апелативите „рапсод“ и „поет“. Види Будимир (1940), 18–19; Илиевски (1997), 11.

³⁰ Меѓу бројните наводни „вистински“ имиња на поетот во биографиите се споменуваат имињата Мелес, Мелесиген, Мелесагора, Мелесијанакс и Алтес.

³¹ Според повеќето биографи, Хомер не се родил како слеп, туку подоцна ослепел. Некои биографи, сепак, велат дека Хомер воопшто не бил слеп (Hes. *Vita Hom.* 6. 7; Vell. Pat. 1. 5).

³² Види Anon. I. 5.

³³ Ps. Hdt. *Vita Hom.* 2. 7.

³⁴ Учите веднаш забележав дека не е слеп, како што зборуваат за него; гледаше, така што воопшто немаше потреба да го прашувам за тоа (ВП, стр. 64–65).

εἶναι. κατεγίνωσκον οὖν τῶν ἀμφὶ τὸν Ζηνόδοτον καὶ Ἀρίσταρχον γραμματικῶν πολλήν τὴν ψυχρολογίαν, (*ibid.*)³⁵. Кон крајот од разговорот Лукијан ги критикува и интерпретативните постапки на толкувачите на Хомер, подбивајќи се со нивната тенденција да откријат скриено значење во секој збор на Хомер: Хомер, раскажува Лукијан, нему лично му кажал дека ја почнал *Илијада* со гневот затоа што така му дошло и дека тоа што почнал со гневот не се должно на некаква промисла (*ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἱκανῶς ἀπεκέκριτο, πάλιν αὐτὸν ἠρώτων τί δὴ ποτε ἀπὸ τῆς μήνιδος τὴν ἀρχὴν ἐποίησατο: καὶ ὃς εἶπεν οὕτως ἐπελθεῖν αὐτῷ μηδὲν ἐπιτηδεύσαντι, ibid.*)³⁶. Разговорот завршува со одговорот на Хомер на прашањето дали е точно тврдењето на многумина дека *Одисеја* ја напишал пред *Илијада*. Лукијан се обидува да ги затвори дебатите³⁷ за ова прашање, измислувајќи дека Хомер лично му кажал дека тоа тврдење не е точно. Инаку, измислениот од Лукијан Хомер со задоволство одговара на сите прашања, а особено е расположен за тоа по победата во судскиот спор во кој Терсит го обвинил за навреда поради тоа што бил исмејуван од него во поезијата (*ibid.*). Преку разговорот со Хомер Лукијан се подбива со тезите на биографите на Хомер и ја доведува во прашање валидноста на резултатите до кои дошле александриските учени, но и валидноста на сите филолошки и херменевтички постапки што се повикуваат на релевантноста на авторската интенција во толкувањето на книжевниот текст³⁸.

За време на шестмесечниот престој на Островот на Блажените Лукијан уште два пати се среќава со Хомер, а еднаш е сведок на поетски натпревар меѓу Хомер и Хесиод. На првата од двете средби Хомер му дава книга во која ја опишал битката меѓу жителите на Островот на Блажените и земјата на безбожниците (Luc. VH 2. 24, ВП, стр. 68–69). „Новиот Одисеј“ ја губи книгата на патот кон дома, но се сеќава на првиот стих од неа, кој е адаптација на првиот стих од *Одисеја*: *Nῦν δὲ μοι ἔννεπε, Μοῦσα, μάχην νεκύων ἠρώων (ibid.)*³⁹. На втората средба Хомер на барање на Лукијан пишува песна од два стиха, којашто потоа Лукијан ја врежува на стела: *Λουκιανὸς τάδε πάντα φίλος μακάρεσσι θεοῖσιν / εἶδέ τε καὶ πάλιν ἦλθε φίλην ἐς πατρίδα γαίαν (ibid. 2. 28)*⁴⁰. Овие две измислени средби се пародија на разноразните приказни што се ширеле во антиката за тоа што сè напишал Хомер. Приказната дека Хомер му подарил на Лукијан книга

³⁵ Го прашав и за тоа дали оние сомнителни стихови се напишани од него. Ми рече дека тој ги напишал сите стихови. По тоа сфатив дека граматичарите Сенодот и Аристарх зборувале тежки глупости (ВП, стр. 64).

³⁶ Откако добив исцрпен одговор на ова прашање, го прашав и зошто ја почнал *Илијада* токму со гневот. Ми одговори дека така му дошло и дека тоа воопшто не се должно на некаква промисла (ВП, стр. 64).

³⁷ Сенека, на пример, пишува дека прашањето дали Хомер прво ја напишал *Илијада* или *Одисеја* било „болест“ (*morbus*) меѓу Грците. Види Sen. *Brev. vit.* 10. 13.

³⁸ Рабо (2005), 269–286.

³⁹ Битката, воспеј ја, Музо, на јунаци храбри, а мртви (ВП, стр. 69).

⁴⁰ Овдека беше и Лукијан, мил на блажени бози, / виде тој сè и пак си се врати во родина мила (ВП, стр. 73).

е споредлива со приказните во кои Хомер поради некоја причина некому му подарил некое свое дело. Според една ваква приказна, кога ќерката на Хомер се омажила за поетот Стасин од Кипар, Хомер на својот зет како мираз му го дал епот *Кипарски песни* (Κύπρια)⁴¹; а според друга приказна, Хомер му го подарил епот *Освојувањето на Ојхалија* (Οἰχαλίης ἄλωσις) на Креофил за да му се оддолжи за гостопримството што овој некогаш му го укажал⁴². Постоеле и приказни за дела што наводно биле создадени од Хомер, но се случило нивната автентичност да се оспорува затоа што некој наводно му ги украде тие дела на Хомер⁴³. Приказната, пак, дека Хомер му напишал на Лукијан стихови што овој потоа ги врежал на стела е пародија на приказните што ги пренесуваат некои биографи дека или самиот Хомер или некој друг врежал на некоја стела стихови од Хомер⁴⁴. Впечатокот на луѓето за тоа од кои сè дела се состоел опусот на Хомер не бил ограничен на *Илијада* и *Одисеја* и не бил колективен: покрај авторството на *Илијада* и *Одисеја*, на Хомер му се припишувало авторството и на многу други дела⁴⁵, чија автентичност едни ја оспорувале, а други измислувале приказни, слични на споменатите, со кои се обидуваале да докажат дека тие дела се, сепак, Хомерови, но дека поради сплет на некакви околности се случило тие дела да им се припишуваат на други автори. Со тоа што измислува дека Хомер му подарил книга или му напишал стихови Лукијан се подбива со тенденцијата за измислување на ваков тип приказни. Директен показател за тоа дека на Лукијан му било многу добро познато едно дело во

⁴¹ Ael. Var. hist. 9. 15.

⁴² Strab. 14. 1. 18; Call. Ep. 6.

⁴³ Тоа е случај со еповите *Мала Илијада* (Ιλιάς μικρά) и *Фокаида* (Φωκαΐς). Приказната вели дека Тесторидес, кога дознал за Хомеровата поезија, му понудил гостопримство на Хомер, но под услов овој да му дозволи да ги запише неговите песни. Бидејќи бил сиромашен, Хомер се согласил и ги извел пред него споменатите епови. Откако ги запишал, Тесторидес се преселил на Хиос и овие два епа почнал да ги изведува како свои (Ps. Hdt. Vita Hom. 2. 15).

⁴⁴ Химната до Аполон Делски (Hom. Hym. 3), која Тукидид ја сметал за дело на Хомер (Thuc. 3. 104), според анонимниот автор на *Натпреварот меѓу Хомер и Хесиод* (Ἀγών Ομήρου καὶ Ἡσιόδου), била испишана на бел панел што бил поставен во храмот на Артемида на Делос. Хомер наводно оваа химна ја испеал кога дошол на Делос (Cert. Hom. 18).

⁴⁵ Најдолг е списокот на наводно Хомерови дела на Хесихиј од Милет (Vita Hom. 6. 6.). Во корпусот Хомерови дела, тој, освен *Илијада* и *Одисеја*, ги вбројува делата: *Амазонија* (Ἀμαζονία), *Мала Илијада* (Ιλιάς μικρά), *Враќања* (Νόστοι), *Епикихлиди* (Ἐπικηλίδες), *Етхиенакт* или *Јамби* (Ἠθιέπακτος ἦτοι Ἰαμβοί), *Бој на жаби и глущи* (Βατραχομομαχία), *Бој на пајаци* (Ἀραχνομαχία), *Бој на жерави* (Γερανομαχία), *Грнчари* (Κεραμείς), *Походот на Амфијариј* (Ἀμφιαράου ἐξέλασις), *забавни песни* (παίγνια), *Освојувањето на Ојхалија* (Οἰχαλίης ἄλωσις), *Свадебни песни* (Ἐπιθαλάμια), *Круг* (Κύκλος), *Химни* (Ῥυμοί) и *Кипарски песни* (Κύπρια). Од овој список отсутнуваат дела што други автори му ги припишуваат на Хомер: *Маргит* (Μαργίτης), *Потоци* (Ἐπίγονοι), *Керкони* (Κέρκωνες), *Тебаида* (Θηβαΐς) и *Фокаида* (Φωκαΐς). Речиси сите овие дела денес се или целосно изгубени или од нив се зачувани фрагменти. Исклучок се триесетина химни (Ῥυμοί) и епската пародија *Бој на жаби и глущи* (Βατραχομομαχία).

кое се раскажуваат, меѓу другото, и вакви приказни е тоа што тој во *Вистинска приказна* речиси во целост ја презел содржината на ова дело. Се работи за биографскиот наратив *Натпревар меѓу Хомер и Хесиод* (Ἀγών Ομήρου καὶ Ἡσιόδου), во кој се зборува за еден легендарен поетски натпревар меѓу Хомер и Хесиод во градот Халкида на Евбоја, на кој симпатиите на публиката ги освоил Хомер, но победил Хесиод, со образложение дека победата ја заслужува поетот што со своите песни ги поттикнува луѓето кон земјоделие и мир, а не тој што пее за војни и крвопролевања⁴⁶. Во верзијата на Лукијан на овој натпревар, исто како и во оригиналната, победува Хесиод, иако Хомер е подобар од него (*ποιητῶν δὲ τῆ μὲν ἀληθεία παρὰ πολὺ ἐκράτει Ὀμηρος, ἐνίκησεν δὲ ὁμῶς Ἡσιόδος*, Luc. *VH* 2. 22). Лукијан не образложува зошто одлучил победата да му ја додели на Хесиод, а не на Хомер, но оваа негова одлука не изненадува со оглед на неговата интенција, видлива уште во прологот на делото, да го поткопа неприкосновеностот авторитет на Хомер. На оваа интенција упатува и тоа што тој во два наврата подолу во текстот тврди дека некој Хомеров опис не е точен. Тоа го прави во описот на престојот на нараторот на Островот на Соништата (Luc. *VH* 2. 32–33, *ВП*, стр. 75–76). Пред да го опише градот што го „видел“ на овој остров, вели дека Хомер овој град *не го опишал многу точно* (*οὐ πάντῃ ἀκριβῶς συνέγραψεν*, *ibid.* 2. 32, *ВП*, стр. 75); малку подолу, пак, повторно го коригира Хомер, велејќи дека градскиот бедем на Островот на Соништата нема две порти, *како што рекол Хомер* (*καθὰπερ Ὀμηρος εἶρηκεν*, *ibid.* 2. 33), туку дека има четири⁴⁷.

Хомеровите книжевни херои на Островот на Блажените се на исто онтолошко рамниште со Хомер. На гозбата Одисеј лежи веднаш до Хомер (*ὑπὲρ τὸν Ὀδυσσεά κατακείμενος*, *ibid.* 2. 15), а Лукијан ни раскажува и дека Одисеј успешно го одбрал Хомер во судскиот спор во кој Хомер бил обвинет од Терсит за навреда (*ἐνίκησεν ὁ Ὀμηρος Ὀδυσσεώς συναγορευόντος*, *ibid.* 2. 20). Од сите Хомерови ликови што се присутни на Островот на Блажените, единствено Одисеј и Терсит се доведуваат во некаква релација со Хомер: во една книжевна слика креаторот на лагите на Одисеј, Хомер, и портпаролот на тие лаги, Одисеј, пируваат легнати еден до друг, а во друга – Одисеј, портпаролот на лагите на Хомер, го брани Хомер, креаторот на тие лаги, на суд од обвиненијата на Терсит за навреда. Втората книжевна слика е пародична трансформација на

⁴⁶ *Натпреварот меѓу Хомер и Хесиод* бил дел од едно дело на Алкидамант под наслов *Мусеј* (Μουσεῖον), кое не е зачувано, но зачуван е еден текст со ист наслов од II век н. е., за чија содржина денес се знае дека е преземена од делото на Алкидамант. Види West (2003), 298.

⁴⁷ Двете референции на Хомер упатуваат на следните стихови од *Одисеја* (*Od.* 19.560–567): *Гостине, снимиштата баш се несфатливи, нејасни за нас, / никако тие на луѓето сосем не с' исполнуваат. / Зашто се портите две на бессилните оние снимишта: / едните, зар, се од рогој направени, други од фиљдиш. / Кои ќе минат низ онје што се фиљдишани плочи, / Тие сал мамат, носејќи си со себе зборови празни. / Оние, пак, што ќе излезат надвор низ резани рогој, / вистински тие се вршат, од смртните кој ќе ги види* (*Одисеја*, стр. 293).

сцената од *Илијада* во која Хомер пее за тоа како Терсит, кој во епот е претставен како кривоног, грбав, куц, брблив и зол, го обвинил Агамемнон дека на штета на целата ахајска војска трупа богатства; Терсит во епот ги повикува Ахајците да се качат на корабите и да си заминат од Троја, по што Одисеј го вразумува удирајќи го по рамото со својот златен жезол (*Il.* 2. 212–269)⁴⁸. Во пародијата на Лукијан улогата на обвинетиот Агамемнон му е доделена на Хомер, а Терсит и Одисеј имаат слична улога каква што имаат и во *Илијада* – Терсит е тој што обвинува, а Одисеј е тој што брани. Иако Терсит е поразен, исто како и во *Илијада*, тој заедно со Хомер и со сите останати Хомерови херои живее на Островот на Блажените, а не во земјата на безбожниците, каде што најсурово се казнети тие што лажеле за време на својот земски живот (*Luc. VH* 2. 31). Во тоа што Лукијан го сместил Терсит на местото каде што престојуваат праведниците се насира неговата намера на суптилен начин да му соопшти на читателот дека, според него, обвинението што Терсит му го упатил на Хомер во измислениот судски спор не било лажно, односно дека Хомеровата негативна карактеризација на Терсит во *Илијада* е лага. Ова нè навраќа на уводниот дел од текстот на *Вистинска приказна* во кој Лукијан на имплицитен начин му го товари на Хомер практично истото обвинение: Хомер лажел кога преку Одисеј на Фајачаните им раскажувал за ветрови затворени во вреќа, за еднооки суштества и за други слични работи, исто како што лажел и кога го претставил Терсит така како што го претставил.

На Островот на Блажените Лукијан уште два пати го среќава Одисеј: еднаш за време на Танатусиите и вторпат пред да си замине од островот. Танатусиите (*τὰ Θανάτουσια*) во романот се игри посветени на Танатос и претставуваат пародична рефлексija на игрите во чест на Патрокле од *Илијада* (*Il.* 23. 257–897, *Илијада*, стр. 390–403). Споменатиот поетски натпревар меѓу Хомер и Хесиод е дел од овие игри, а освен во поезија, блажените се натпреваруваат и во борење, во борба со тупаници и во панкратион. Одисеј е поразен во натпревар во борење од некојси Карањ, кој е претставен како потомок на Херакле, а Епеј, уште еден тројански јунак⁴⁹, се натпреварува во борба со тупаници со некој Египќанец Ареј и ја завршува борбата со нерешен резултат (*Luc. VH* 2. 22). Ниту Хомер ниту двајцата негови книжевни ликови не победуваат. Со Одисеј нараторот се среќава уште еднаш, пред самото негово заминување од островот. Скришно од Пенелопа, Одисеј му приоѓа и му врачува писмо за да ѝ го однесе на Калипсо на островот Огигија (*ibid.* 2. 22). Ова писмо Лукијан го отвора пред да стаса на Огигија и пред да ја најде пештерата на Калипсо, таква каква што ја опишал Хомер (*εὔρον τὸ σπήλαιον τοιοῦτον οἶον Ὅμηρος εἶπεν καὶ αὐτὴν ταλασιουργοῦσαν*,

⁴⁸ Види Хомер, *Илијада*, стр. 49–50.

⁴⁹ Епеј, ахајскиот борач со тупаници и градителот на тројанскиот коњ (*Od.* 8. 492–495).

Luc. VH 37)⁵⁰. Во писмото Одисеј ѝ раскажува на Калипсо за своето патешествие и, меѓу другото, ѝ вели дека многу се кае што се откажал од животот со неа и од бесмртноста што таа му ја ветила (*πάνν μετανοῶν ἐπὶ τῷ καταλιπεῖν τὴν παρὰ σοὶ διαίταν καὶ τὴν ὑπὸ σοῦ προτεινομένην ἀθανασίαν* Luc. VH 2. 35, ВП, 79). Во *Вистинска приказна* Одисеј преку Лукијан ѝ испраќа порака на Калипсо, слично како што во *Одисеја* Севс ѝ испраќа порака на Калипсо преку Хермес (*Od.* 5. 29–31). Со тоа што во ова писмо измислено од Лукијан Одисеј ѝ вели на Калипсо дека се кае поради тоа што се откажал од животот со неа и од бесмртноста што таа му ја ветила, Лукијан ја доведува во прашање исправноста на Хомеровата одлука да им даде предност на брачната верност и на прифаќањето на смртноста пред човечкиот копнеж за вечен живот⁵¹. Со тоа тој на некој начин повторно го поткопува авторитетот на Хомер и, како вели Зајтлин, ја урива идеолошката основа на *Одисеја* (Zeitlin 2001, 246).

На Островот на Блажените, покрај Хомер, Одисеј и Терсит, се сите што се бореле во Троја, освен Ајант од Локрида, кој е единствениот што си ја отплаќа казната во земјата на безбожните (*ἔθεασάμην πάντας μὲν τοὺς ἡμιθέους καὶ τοὺς ἐπὶ Ἴλιον στρατεύσαντας πλὴν γε δὴ τοῦ Λοκροῦ Αἴαντος, ἐκείνον δὲ μόνον ἔφρασκον ἐν τῷ τῶν ἀσεβῶν χώρῳ κολάζεσθαι* Luc. VH 2. 17)⁵². Веднаш штом доаѓа кај блажените, Лукијан е сведок на две судења во кои се инволвирани Ајант, синот на Теламон, и Менелај. На првото судење се одлучува дали Ајант, кој е обвинет поради тоа што го изгубил разумот и се самоубил, треба да се вброи меѓу хероите; Радамант пресудува дека Ајант може да учествува на гозбата на хероите, но откако претходно ќе се вразуми (*ibid.* 7); подоцна дознаваме дека Ајант се вразумил и бил едниот од тројцата предводници на блажените во војната меѓу блажените и безбожните (*ibid.* 23). Второто судење е за спор од љубовен карактер: Менелај и Тесеј спорат за тоа со кого треба да живее Хелена; Радамант пресудува дека Хелена треба да живее со Менелај зашто, поради бракот со неа, тој доживеал многу неволји и бил изложен на големи опасности, а Тесеј, освен Хелена, имал и други жени (*ibid.* 2. 8). Кога пристигнува на гозбата на блажените на Елисејското Поле, Лукијан ги здогледува Нестор, легендарниот крал на Пилос, и мудрецот Паламед како разговараат со Сократ (*εἶδον δὲ καὶ Σωκράτη τὸν*

⁵⁰ *Od.* 5. 55–62, *Одисеја*, стр. 88.

⁵¹ Прашањето зошто Одисеј не ја прифатил бесмртноста што му била ветена од Калипсо било едно од прашањата што си ги поставувале коментаторите на Хомер. Аристотел во еден спис во кој се занимавал со прашања врзани за Хомеровите епови со наслов Хомерски прашања (*Ἀπορημάτων Ὀμηρικῶν* или *Ὀμηρικὰ ζητήματα*) или Хомерски проблеми (*Προβλημάτων Ὀμηρικῶν* или *τὰ Ὀμήρου προβλήματα*) напишал дека Одисеј им кажал на Фајачаните дека не ја прифатил понудата на Калипсо за да им остави подобар впечаток бидејќи му одговарало да си замине откај нив што поскоро. Види Arist. fr. 178.

⁵² Лукијан не го сместил Ајант меѓу блажените веројатно поради тоа што за време на Тројанската војна тој насилно ја одвлечол Касандра од жртвеникот на Атена, а подоцна богохулел, поради што и бил казнет од Посејдон со смрт. Види *Od.* 4. 499–511, *Одисеја*, стр. 75–76.

Σωφρονίσκου ἀδολεσχοῦντα μετὰ Νέστορος καὶ Παλαμήδους, ibid. 17). Лукијан ни раскажува и дека најпочитуван од сите на островот е Ахил (*τιμῶσι δὲ μάλιστα τὸν Ἀχιλλέα, Luc. VH 2. 19*), а тој е и едниот од двајцата судии на Танатусиите (*ἡρωνοθέτει δὲ Ἀχιλλεὺς τὸ πέμπτον καὶ Θησεὺς τὸ ἕβδομον, ibid. 22*). Улогата на судија во овие игри веројатно му е доделена нему поради тоа што тој во *Илијада* е организатор на игрите во чест на Патрокле, чија пародија се Танатусиите. Ахил се споменува и како еден од најзаслужните за победата на хероите во војната меѓу блажените и безбожните (*Ἀχιλλέως τὰ πλεῖστα κατορθώσαντος, ibid. 23*). Оваа војна, којашто подоцна Хомер ќе ја опише во книгата што ќе му ја даде на Лукијан, е алузија на Тројанската војна, а во нејзиниот опис има и еден кус список на водачите на завојуваните страни, кој е блага реминисценција на каталогот на бродовите од второто пеење на *Илијада* (*ibid.*).

Повод за заминувањето на Лукијан од Островот на Блажените е една необична епизода со хомерски призвук: Кинира, синот на кормиларот на Лукијан, се вљубува во Хелена и, во договор со неа, решава да ја грабне; заедно со тројца придружници, Кинира и Хелена тргнуваат кон некој од околните острови; кога Менелај се буди сред ноќ и сфаќа дека креветот на Хелена е празен, оди кај Радамант за да го пријави грабежот; Радамант качува педесетмина херои на брод и им заповеда да тргнат во потрага по пребегнатите; потрагата завршува успешно, Хелена се враќа дома кај Менелај, а Кинира и неговите придружници се испратени во земјата на безбожните; поради тоа што придружниците на Лукијан се вмешани во грабежот на Хелена, тој е принуден уште следниот ден да си замине од Островот на Блажените (*Luc. VH 25–28, ВП, стр. 69–71*). Пред да замине, Радамант му кажува дека, пред да се врати во татковината, ќе скита, ќе доживее многу страдања, ќе пропатува низ многу земји и ќе сретне луѓе што не се многу гостопримливи; откако му ги опишува островите низ кои ќе мине на патот кон дома, Радамант корне од земјата корен црн слез и му го дава порачувајќи му да му се помоли секогаш кога ќе се најде во некоја голема опасност. Описот на Радамант на островите покрај коишто Лукијан ќе мине на патот кон дома е реминисценција на описот на Кирка на патот што го чека Одисеј кон Итака од дванаесеттото пеење на *Одисеја* (*Od. 12. 37–141, Одисеја, стр. 186–188*), а сцената во која Радамант на „новиот Одисеј“ му дава корен од црн слез е пародија на епизодата во која Хермес му дава на Одисеј билка за да го спаси кога ќе дојде кај Кирка (*Od. 10. 287–304, Одисеја, стр. 159*).

Како што е веќе извесно од сè што беше досега кажано, Лукијан во иронично насловената *Вистинска приказна* користи алузии на многу сцени и епизоди од Хомеровите епови, а, како што видовме, неколку пати и експлицитно реферира на Хомер. Бројните алузии на сцени од *Одисеја* се природна импликација

на неговиот избор да направи пародична трансформација на епизодата од *Одисеја* во која Одисеј им го опишува на Фајачаните своето патување. Со изборот токму на оваа епизода Лукијан на својот наратор, именуван исто како него, му ја доделува истата двојна улога што Хомер му ја доделил на Одисеј – нараторот Лукијан, исто како и Одисеј, во исто време е и патник и раскажувач на приказни за своето патување. Во ова се назира интенцијата на Лукијан да влезе во еден вид книжевен двобој со најголемиот книжевен авторитет на неговото време – Хомер и од својот наратор да создаде нов Одисеј. Оваа интенција читателот може да ја насети уште во самиот пролог на *Вистинска приказна*, во кој Лукијан, пред да ја изложи својата одисеја, на портпаролот на Хомеровите лаги, Одисеј, му доделува две титули: Одисеј е родоначалник на книжевноста во која шарените лаги на убедлив начин се прикажуваат како да се вистина и мајстор за груби шеги. Овие две не многу ласкави титули Лукијан имплицитно му ги доделува на Хомер: на читателот, кој нема сомнеж дека Хомер е авторот на *Одисеја*, му е јасно дека вистинскиот родоначалник на книжевноста во која шарените лаги се прикажуваат како да се вистина и мајсторот за груби шеги, според Лукијан, не е Одисеј, туку е креаторот на лагите на Одисеј – Хомер. По ова имплицитно обвинение, Лукијан ѝ сугерира на публиката дека во книжевниот двобој тој е подобар од својот противник, Хомер, затоа што тој, иако, исто како Хомер, се свртел кон лага, неговата лага не е лага зашто тој признава дека лаже, а со тоа што признава дека лаже, всушност, ја кажува вистината, односно, за разлика од Хомер, *не лаже*. Со тоа што го обвинува Хомер дека е лажго, Лукијан, уште пред да ја изложи својата одисеја, го поткопува авторитетот на поетот. Тоа продолжува да го прави и натаму во текстот на *Вистинска приказна* преку бројните пародични алузии и реминисценции на сцени и епизоди главно од *Одисеја*, но и од *Илијада*, а и преку две експлицитни изјави дека некој Хомеров опис не е точен. Примарниот метод што Лукијан го користи за подбив со поетот се пародичните алузии на сцени и епизоди од Хомеровите епови. Оваа авторска постапка тој ја најавува во прологот на делото кога вели дека сè што раскажал е пародија на необичните и чудни приказни на старите поети, историографи и философи. Иако Хомер не бил единствениот автор што Лукијан го имал на ум кога ја дал оваа изјава, бројните алузии на сцени токму од Хомеровите епови и изборот на споменатата епизода од *Одисеја* како примарен интертекст за неговата *Вистинска приказна* упатуваат на тоа дека авторот од когошто Лукијан најмногу црпел материјал бил Хомер.

Освен со Хомер, Лукијан во *Вистинска приказна* се подбива и со Хомеровите биографи, издавачи и коментатори. Тоа најмногу го прави во разговорот со сенката на Хомер на Островот на Блажените. Во овој измислен разговор Лукијан се поставува во позиција на толкувач и коментатор и на Хомер му поставува

прашања за теми што имале централно место во античката биографска, критичка и интерпретативна рецепција на Хомер. Преку измислените одговори што сенката на Хомер му ги дава, Лукијан се подбива со тенденцијата на Хомеровите биографи да измислуваат разноразни приказни за животот на поетот и со тенденцијата на александриските граматичари и толкувачите на Хомер да ја доведуваат во прашање автентичноста на многу од Хомеровите стихови и да бараат скриено значење во секој збор на Хомер.

Библиографија

Изворни текстови и преводи

Лукијан од Самосата, *Вистинска приказна*, превод од старогрчки јазик и белешки Светлана Кочовска-Стевовиќ, поговор Марија Ѓорѓиева Димова, Или-или, Скопје, 2020.

Херодотова историја, превод од старогрчки, предговор, белешки за писателот и делото, коментари на текстот Даница Чадиковска, Зумпрес, Скопје, 1998.

Хомер, *Илијада*, препев, предговор, увод и објасненија Михаил Д. Петрушевски, Детска радост, Скопје, 1995.

Хомер, *Одисеја*, од старогрчкиот оригинал превел и препеал Михаил Д. Петрушевски, Магор, Скопје, 2008.

Lucian, Phalaris. Hippias or The Bath. Dionysus. Heracles. Amber or The Swans. The Fly. Nigrinus. Demonax. The Hall. My Native Land. Octogenarians. A True Story. Slander. The Consonants at Law. The Carousal (Symposium) or The Lapiths (vol. 1), translated by A. M. Harmon, Loeb Classical Library, William Heinemann – Harvard University Press, London – Cambridge, Massachusetts, 1913.

Стручна литература

Будимир, М. (1940), *О Илијади и њеном песнику*, Коларчев народни универзитет, Београд.

Ѓорѓиева Димова, М. (2020), 'Книжевните осцилации помеѓу „вистината“ и „лагата“, помеѓу фактите и фикцијата', во: Лукијан од Самосата, *Вистинска приказна*, превод од старогрчки јазик и белешки Светлана Кочовска-Стевовиќ, Или-или, Скопје, 91–111.

Илиевски, П. Хр. (1997), *За античката просодија во македонскиот препев*. Матица македонска, Скопје – Мелбурн.

Рабо, С. (2005), 'Кратка средба со Хомер: интерпретација, фикција и факти во *Вистинската приказна* на Лукијан', во: *Дијалог на интерпретации*, прир. К. Ќулафкова, Ж. Бесиер, Ф. Дарос, Ѓурѓа, Скопје, 265–287.

Anderson, G. (1976), 'Lucian's Classics: Some Short Cuts to Culture', *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 23, 59–68.

Bompaire, J. (1958), *Lucien écrivain. Imitation et creation*, E. De Boccard, Paris.

Bouquiaux-Simon, O. (1968), *Les Lectures homeriques de Lucien*, Academie royale de Belgique, Classe des Lettres, Memoires 59.2, Brussels.

Dane, J. A. (1988), *Parody: Critical Concepts versus literary Practices: Aristophanes to Sterne*, University of Oklahoma, Norman.

Georgiadou, A., Larmour, D. H. J. (1998), *Lucian's Science Fiction Novel True Histories: interpretation and commentary*, Brill, Leiden, Boston, Köln.

Householder, F. V. (1941), *Literary Quotation and Allusion in Lucian*. New York.

Kim, L. (2010), *Homer between History and Fiction in Imperial Greek Literature*, Cambridge University Press, New York.

Mal-Maeder, D. van (1992), 'Les detournements homeriques clans l'Histoire vraie de Lucien: le rapatriement d'une tradition litteraire', *Etudes des Lettres*, Bulletin de la Faculte des Lettres de l'Universite de Lausanne, 2, 123–146.

Nichols, A. (2011), 'Introduction', во: *Ctesias on India*, Introduction, translation and commentary by Andrew Nichols, Bloomsbury, 11–36.

Ní Mheallaigh, K. (2014), *Reading Fiction with Lucian: Fakes, Freaks and Hyperreality*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

West, M. L. (2003), 'Introduction', во: *Homeric Hymns, Homeric Apocrypha, Lives of Homer*, edited and translated by Martin L. West, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 296–314.

Zeitlin, F. I. (2001), 'Visions and revisions of Homer', во: *Being Greek under Rome: Cultural Identity, the Second Sophistic and the Development of Empire*, ed. S. Goldhill, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 195–266.

Lucian and Homer: the Reception of Homer in *True Stories*

SUMMARY

Svetlana Kočovska Stevovič

Institute of Classical Studies
Faculty of Philosophy
Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

The aim of this paper is to explore the reception of Homer and the Homeric poems in Lucian's novel *True stories*. The primary intertext of the novel is the *Odyssey* episode in which Odysseus at the feast of Alcinous recounts the story of his travels to the Phaeacians (*Od.* 9. 39–12. 453). The narrator, named same as the author, Lucian, relates that he embarked on a sea voyage, during which he, carried by winds and storms, visited many places inhabited by unusual forms of life, and in an instant, he found himself, same as Odysseus, in the underworld. The novel abounds with references to Homer and with parodic allusions to scenes and episodes mainly from the *Odyssey*, but also from the *Iliad*. These intertextual procedures are most frequent in the description of the narrator's stay at the Isle of the Blessed (*Luc.* *VH* 2. 5–35), where the shadows of Homer and his literary heroes dwell. The narrator's encounters with Homer and with his heroes reflect the author's attitude not just towards Homer but also towards his biographical and critical reception. Lucian blames Homer for being a liar and mocks his biographers and critics for their tendency to make up stories and to be excessively concerned with minor details.

Keywords: Lucian of Samosata, True stories, Homer, Iliad, Odyssey, reception